

**VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ VIỆT NAM
VIỆN SINH THÁI VÀ TÀI NGUYÊN SINH VẬT**

PHẠM VĂN QUÁ

**NGHIÊN CỨU TÍNH ĐA DẠNG CỦA KHU HỆ CHIM
VÀ TÌNH TRẠNG CỦA CÁC LOÀI CHIM TRĨ
THUỘC GIỐNG LOPHURA Ở RỪNG PHÒNG HỘ
ĐỘNG CHÂU, TỈNH QUẢNG BÌNH VÀ ĐỀ XUẤT
GIẢI PHÁP BẢO TỒN**

Chuyên ngành: Động vật học

Hà Nội - 2014

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu khoa học riêng của tôi. Toàn bộ số liệu và kết quả trong luận văn này là trung thực và chưa được sử dụng để bảo vệ bất kỳ luận văn nào. Những trích dẫn và tài liệu tham khảo trong luận văn này có nguồn gốc xác thực.

Tác giả

Phạm Văn Quá

LỜI CẢM ƠN

Trong quá trình thực hiện luận văn này, tôi đã nhận được sự hướng dẫn khoa học tận tình, chu đáo của TS. Ngô Xuân Tường. Tôi xin bày tỏ tình cảm chân thành và lòng biết ơn sâu sắc đến thầy.

Tôi xin gửi lời cảm ơn đến Lãnh đạo Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật, các cán bộ quản lý đào tạo sau đại học của Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật, cảm ơn Phòng động vật học có xương sống đã tạo mọi điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt quá trình học tập và thực hiện luận văn.

Trân trọng cảm ơn Ban chủ nhiệm khoa, các thầy, cô giáo trong Khoa Lâm nghiệp trường Đại học Nông lâm Thái nguyên đã tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt quá trình học tập.

Xin chân thành cảm ơn sự giúp đỡ nhiệt tình và quý báu của các cán bộ thuộc Trung tâm Bảo tồn thiên nhiên Việt (VietNature) trong nhiều lĩnh vực nghiên cứu khác nhau của luận văn: Chuyên gia Lê Trọng Trãi đã giúp đỡ định loại tên các loài chim tại hiện trường và có nhiều góp ý quý báu khác cho luận văn, KS. Hà Văn Nghĩa đã giúp xây dựng bản đồ khu vực nghiên cứu và hỗ trợ khảo sát thực địa,.... các cán bộ của VietNature tại Quảng Bình đã tạo điều kiện giúp đỡ tôi trong quá trình thu thập số liệu tại hiện trường. Tôi xin trân trọng cảm ơn sự giúp đỡ quý báu đó.

Xin chân thành cảm ơn Ban quản lý Rừng phòng hộ Động Châu và các cán bộ của các trạm Bảo vệ rừng đã tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong quá trình thực hiện luận văn.

Cuối cùng, xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới những người thân trong gia đình của tôi và bạn bè đã hết lòng động viên, tạo mọi điều kiện trong suốt thời gian học tập và nghiên cứu để tôi hoàn thành luận văn này.

Hà Nội, ngày tháng năm 2014.

Tác giả

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

BQL	Ban quản lý
CR	Rất nguy cấp - Critically Endangered
cs	Cộng sự
ĐDSH	Đa dạng sinh học
EBA	Vùng chim đặc hữu (Endemic Bird Area)
EN	Endangered - Nguy cấp
IUCN	Liên minh bảo tồn thiên nhiên quốc tế
KBTTN	Khu bảo tồn thiên nhiên
KVNC	Khu vực nghiên cứu
LR	Lower risk - Ít nguy cấp
nk	Những người khác
NT	Near threatened - Sắp bị đe dọa
SĐVN	Sách Đỏ Việt Nam
RPH	Rừng phòng hộ
UBND	Ủy ban nhân dân
VCQT	Vùng chim quan trọng
VCĐH	Vùng chim đặc hữu
VQG	Vườn quốc gia
VU	Vulnerable - Sẽ nguy cấp

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU.....	1
CHƯƠNG 1. TỔNG QUAN TÀI LIỆU VỀ VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU	4
1.1. Lịch sử nghiên cứu chim Việt Nam.....	4
1.1.1. Nghiên cứu về chim rừng Việt Nam giai đoạn trước năm 1975	4
1.1.2. Nghiên cứu về chim rừng Việt Nam giai đoạn sau năm 1975	6
1.1.3. Nghiên cứu tại RPH Đông Châu và vùng phụ cận.....	9
1.2. Khái quát về điều kiện tự nhiên ở RPH Đông Châu.....	10
1.2.1. Vị trí địa lý.....	10
1.2.2. Địa hình, địa chất.....	12
1.2.3. Đặc điểm khí hậu, thủy văn.....	12
1.2.4. Khu hệ thực vật và động vật.....	13
1.3. Đặc điểm kinh tế - xã hội ở khu vực nghiên cứu.....	21
1.3.1. Dân tộc và dân số	21
1.3.2. Hoạt động sản xuất	23
1.3.3. Cơ sở hạ tầng	26
1.3.4. Văn hoá, xã hội.....	26
CHƯƠNG 2. ĐỊA ĐIỂM, THỜI GIAN, TƯ LIỆU VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU	28
2.1. Địa điểm và thời gian.....	28
2.2. Phương pháp nghiên cứu	30
2.2.1. Phương pháp điều tra khảo sát	30
2.2.1.1. Dụng cụ cứu chính	30
2.2.1.2. Khảo sát theo tuyến.....	30
2.2.1.3. Phương pháp đặt máy bẫy ảnh	30
2.2.1.4. Phỏng vấn.....	31
2.2.1.5. Thu thập các di vật	31
2.2.1.6. Định loại chim trên hiện trường	32
2.2.2. Điều tra, xác định các yếu tố đe dọa đến khu hệ chim và sinh cảnh.....	32
2.2.3. Phương pháp nghiên cứu nội nghiệp	32
2.2.3.1. Phân tích, xử lý số liệu	32
2.2.3.2. Đánh giá các loài chim có giá trị khoa học	32
2.2.3.3. Lựa chọn hệ thống phân loại học để xây dựng danh lục chim ở RPH Đông Châu.....	33
2.3. Tư liệu nghiên cứu dùng để viết luận văn	33
CHƯƠNG 3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU VÀ THẢO LUẬN.....	34
3.1. Tính đa dạng thành phần loài của khu hệ chim	34
3.1.1. Thành phần loài chim ở RPH Đông Châu.....	34
3.1.2. Các loài chim có giá trị bảo tồn.....	45
3.1.3. Tầm quan trọng của RPH Đông Châu đối với vùng chim đặc hữu đất thấp Trung Bộ.....	46

3.1.4. So sánh sự đa dạng khu hệ chim ở RPH Động Châu đối với các VQG và KBTTN thuộc 3 tỉnh Hà Tĩnh, Quảng Bình và Quảng Trị.....	47
3.2. Một số mối quan hệ của khu hệ chim với sinh cảnh sống.....	49
3.2.1. Cơ sở phân chia sinh cảnh.....	49
3.2.2. Sự phân bố của chim theo các dạng sinh cảnh.....	49
3.3. Tình trạng của các loài chim Trĩ thuộc giống <i>Lophura</i> ở RPH Động Châu..	55
3.3.1. Gà lôi lam mào trắng – <i>Lophura edwardsi</i> (Oustalet, 1896).....	55
3.3.2. Gà lôi trắng – <i>Lophura nycthemera</i> (Linnaeus, 1758).....	58
3.3.3. Gà lôi hông tía - <i>Lophura diardi</i> (Bonaparte, 1856).....	60
3.4. Các tác nhân đe dọa và đề xuất các giải pháp thích hợp cho việc quản lý, bảo tồn và phát triển bền vững tài nguyên chim ở khu vực nghiên cứu.....	61
3.4.1. Các tác nhân đe dọa đến khu hệ chim.....	62
3.4.1.1. Khai thác gỗ.....	62
3.4.1.2. Săn bắt và buôn bán động vật hoang dã.....	62
3.4.1.3. Khai thác lâm sản ngoài gỗ.....	63
3.4.1.4. Chăn thả gia súc.....	63
3.4.2. Nguyên nhân gây ra các mối đe dọa.....	64
3.4.2.1. Sự gia tăng dân số.....	64
3.4.2.2. Sự đói nghèo.....	64
3.4.2.3. Năng lực quản lý và thực thi pháp luật còn hạn chế.....	64
3.4.3. Đề xuất một số biện pháp quản lý, bảo tồn và phát triển tài nguyên chim ở RPH Động Châu.....	65
3.4.3.1. Nâng cao năng lực quản lý và tăng cường lực lượng quản lý, bảo vệ rừng.....	65
3.4.3.2. Tuyên truyền, giáo dục nâng cao ý thức bảo vệ rừng.....	66
3.4.3.3. Nâng cao đời sống cho người dân địa phương.....	67
KẾT LUẬN VÀ ĐỀ NGHỊ.....	68
1. Kết luận.....	68
2. Đề nghị.....	69
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	70

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng 1.1. Hiện trạng thảm thực vật rừng ở RPH Động Châu	14
Bảng 1.2. Thành phần thực vật ở RPH Động Châu	19
Bảng 1.3. Cấu trúc thành phần loài Động vật có xương sống trên cạn.....	20
ở RPH Động Châu.....	20
Bảng 1.4. Diện tích, dân số và lao động	21
Bảng 1.5. Thành phần dân tộc.....	22
Bảng 1.6. Tổng hợp hộ nghèo, khẩu nghèo tại các xã năm 2011	22
Bảng 1.7. Cơ cấu sử dụng đất	23
Bảng 1.8. Thống kê các loại cây lương thực.....	24
Bảng 1.9. Hiện trạng gia súc, gia cầm	24
Bảng 1.10. Tổng hợp kết quả giao đất Lâm nghiệp.....	25
Bảng 1.11. Tổng hợp hiện trạng giáo dục tại 02 xã năm 2011	27
Bảng 2.1. Thời gian và địa điểm điều tra khảo sát chim tại RPH Động Châu	28
Bảng 3.1. Thành phần loài chim ghi nhận được ở RPH Động Châu.....	34
Bảng 3.2. Các loài chim có giá trị bảo tồn ở RPH Động Châu.....	45
Bảng 3.3. Các loài chim có vùng phân bố hẹp ở RPH Động Châu	46
Bảng 3.4. So sánh sự đa dạng về thành phần loài chim ở RPH Động Châu với các VQG và KBTTN của 3 tỉnh Hà Tĩnh, Quảng Bình và Quảng Trị	47
Bảng 3.5. Sự phân bố về thành phần loài chim theo các dạng sinh cảnh	49
Bảng 3.6. Các họ và loài ưu thế trong các dạng sinh cảnh	53
Bảng 3.7. Kết quả phỏng vấn về Gà lôi lam mào trắng <i>Lophura edwardsi</i>	57
Bảng 3.8. Kết quả phỏng vấn thông tin về Gà lôi trắng - <i>Lophura nycthemera</i>	59
Bảng 3.9. Kết quả phỏng vấn về Gà lôi hông tía - <i>Lophura diardi</i>	61

DANH MỤC CÁC HÌNH

Hình 1.1. Bản đồ địa giới hành chính của RPH Động Châu.....	11
Hình 1.2. Bản đồ hiện trạng thảm thực vật ở RPH Động châu, tỉnh Quảng Bình....	18
Hình 2.1. Bản đồ tuyến điều tra khảo sát chim ở RPH Động Châu.....	29
Hình 3.1. Biểu đồ so sánh sự đa dạng về thành phần loài chim ở RPH Động Châu với các VQG và KBTTN của 3 tỉnh Hà Tĩnh, Quảng Bình và Quảng Trị	48
Hình 3.2. Biểu đồ phân bố của họ và loài chim theo các dạng sinh cảnh.....	52

DANH MỤC CÁC PHỤ LỤC

Phụ lục 1. Thành phần loài chim ở các VQG và KBTTN thuộc 3 tỉnh Hà Tĩnh, Quảng Bình và Quảng Trị.

Phụ lục 2. Sự phân bố của chim theo các dạng sinh cảnh.

Phụ lục 3. Danh sách phỏng vấn người dân địa phương ở RPH Động Châu.

Phụ lục 4. Phiếu phỏng vấn người dân địa phương về Gà lôi lam mào trắng *Lophura edwardsi*.

Phụ lục 5. Phiếu phỏng vấn người dân địa phương về Gà lôi trắng *Lophura nycthemera*.

Phụ lục 6. Phiếu phỏng vấn người dân địa phương về Gà lôi hồng tía *Lophura diardi*.

Phụ lục ảnh 1. Các hoạt động nghiên cứu ở RPH Động Châu.

Phụ lục ảnh 2. Một số loài chim và di vật của loài được nuôi, giữ ở nhà dân địa phương.

Phụ lục ảnh 3. Các dạng sinh cảnh chính ở RPH Động Châu.

Phụ lục ảnh 4. Tác động của con người đến tài nguyên rừng ở RPH Động Châu.

Phụ lục ảnh 5. Poster tuyên truyền về các loài chim họ Trĩ thuộc giống *Lophura*.

MỞ ĐẦU

Tài nguyên sinh vật nói chung và tài nguyên chim nói riêng có vai trò to lớn trong đời sống hàng ngày của con người. Trong những năm gần đây, công tác nghiên cứu về bảo tồn đa dạng sinh học ở Việt Nam rất được quan tâm, nhiều công trình nghiên cứu được triển khai theo hướng đánh giá tài nguyên, đề xuất các giải pháp quản lý, bảo tồn và sử dụng bền vững nguồn tài nguyên thiên nhiên.

Nằm trong khu vực Đông Nam Á, nơi có tiềm năng về đa dạng sinh học cao, Việt Nam có khu hệ chim rất đa dạng và phong phú với 887 loài thuộc 88 họ của 20 bộ [29]. Riêng đối với bảo tồn chim đã xác lập được 63 vùng chim quan trọng ở Việt Nam [32]. Đây là những biện pháp tích cực, nhằm góp phần bảo tồn ĐDSH, duy trì sự cân bằng sinh thái, bảo vệ nguồn tài nguyên thiên nhiên của đất nước.

Các hệ sinh thái rừng nhiệt đới ở vùng sinh thái toàn cầu Dãy Trường Sơn có sự đa dạng cao về thành phần loài chim như: VQG Bạch Mã (Thừa thiên - Huế) với 358 loài, 186 giống thuộc 55 họ, 15 bộ [16]; VQG Cát Tiên (Đồng Nai) với 351 loài thuộc 64 họ, 18 bộ [38]; VQG Cúc Phương (Ninh Bình) với 262 loài thuộc 52 họ, 16 bộ [16],... Rừng phòng hộ Động Châu là một phần của “vùng sinh thái toàn cầu Dãy Trường Sơn” nên cũng có khu hệ chim rất đa dạng và phong phú. Tuy nhiên, cho đến nay mới có một số ít công trình nghiên cứu về chim ở đây. Những nghiên cứu này chưa phản ánh đầy đủ sự đa dạng về thành phần loài chim ở Rừng phòng hộ Động Châu, do vậy cần phải có những nghiên cứu tiếp.

Việt Nam được coi là quê hương của các loài chim Trĩ ở Đông Dương, với nhiều loài đặc hữu, quý hiếm, có giá trị về mặt khoa học và thực tiễn cao và các loài chim Trĩ luôn được quan tâm điều tra, nghiên cứu, bảo vệ. Các loài chim Trĩ nói chung và giống *Lophura* trên thế giới cũng như ở Việt Nam đã có lịch sử nghiên cứu khá lâu. Năm 1975, Hiệp Hội Chim Trĩ Thế giới (World Pheasant Association) được thành lập, có trụ sở tại Anh Quốc, hàng năm Hội đã xuất bản những bản tin và tạp chí của Hội. Mục đích nhằm phát triển, thúc đẩy và hỗ trợ bảo tồn tất cả các loài chim thuộc bộ Gà, trong đó có các loài giống *Lophura*.